

Koutná, Marie

[**Tvorčestvo Dostojevskogo**]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1960, vol. 9, iss. D7, pp. 268-271

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107778>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Přestože Kubka píše s osobním zaujetím (vizme protřpěný portrét A. Nováka), nikde nepoklesá k tomu, aby pravdu zkrusil. Vždy zůstává v mezích poznancí věcnosti. Omylů nebo nedopatření faktografických kniha téměř nemá. Mám však připomínku: Ivan Sekanina — jeho smrt je popisována ostatně podle doslechu — zahynul za jiných okolností, nežli podává Kubka.

Nepřekvapuje nás, že i ve vzpomínkových prózách usiloval Kubka o umělecké zvládnutí látky, on mistr novely a pointovaných povídek. Nejvíce je tato vůle po uměleckém podání vidět na láskyplném medailónu M. Pujmanové, který autor komponoval jako povídku o sedmi částech, nebo na překrásných stránkách věnovaných K. Čapkovi. Na konec tohoto portrétu (Čapek se tu setkává ve svém venkovském domku s anglickým žurnalistou Esquirem), budeme ještě dlouho vzpomínat, tak zdařile zachytil Kubka onen teskný podzim r. 1938, Čapkův smutek, ale i klidnou hrst.

Kubka, zobrazil postav, vládne při charakteristice proměňujícím se uměním. Podle situace sáhne lined ke srovnávacímu portrétu (u bratří Čapků) nebo k mnohonásobným enumeracím a kontrastům (u Nezvala), jindy nepohrde paradoxem („Smetánka miloval medicínu víc než filologii a rozhovor u sklenky víc než medicínu“) nebo konfrontuje (u Janka) suchou filologickou zarputilost s lyrikou rozkvetlých bezů na Petříně, již jako student podléhal víc nežli výkladům gramatickým. Zpravidla vystihne Kubka vše na malé ploše hutným přirovnáním nebo jadrnou metaforou („Čapek by byl léčil rány světa raději jitroceli charity nežli chirurgii revoluce“).

Medailóny jsou spojeny tak či onak s vlastním Kubkovým životem; jakoby nebenbei se z nich dovídáme o spisovatelově mládí, studích, literárních začátcích, o jeho pobytu v Mandžusku, v Bulharsku a jinde. Kniha *Na vlastní oči*, jež se nechce dívat jenom do minulosti, ale vybírá zjevy a problémy posud živé, souvisí vnitřně s ostatním dílem Františka Kubky. Z mnoha důvodů budeme proto na pokračování těchto kouzelných vzpomínek netrpělivě čekat.

Artur Závodský

Tvorčestvo Dostojevského. (Izd. AN SSSR, Moskva 1959, str. 544.) Pětasedmdesáté výročí úmrtí Dostojevského dalo podnět sovětské literární vědě, aby zrevidovala své badatelské výsledky a znovu se zamyslela nad dílem velkého ruského spisovatele, jehož osobní tragédie spočívala v tom, že sice neobyčejně bystře postřehl a vykreslil nesmířitelné protiklady kapitalistické společnosti, ale vyvodil ze svých pozorování chybné závěry. Jsa ateista, snažil se nabyt víry a hledal východisko ze zmatků a rozporů současné společnosti v náboženství a pokoře, odmítaje revoluční přeměnu stávajícího sociálního řádu.

Sovětská akademie věd uctila památku tohoto umělce sborníkem *Tvorba Dostojevského* (Tvorčestvo Dostojevského).

První část sborníku je věnována obecným otázkám studia Dostojevského a zabývá se jeho významem ve světové literatuře, jeho úlohou ve vytváření ruského realismu a poměrem Gorkého k Dostojevskému a dostojevštině. Článek V. V. Jermilova, *Fedor Michajlovič Dostojevskij* (5—14), charakterizující stručně dílo Dostojevského, udává tón celého sborníku. Jubileum Dostojevského je boj o Dostojevského, boj o jeho kladné hodnoty a boj proti všemu, co je v něm neslučitelné se štěstím lidstva.

Stať T. I. Motylevové, *Dostojevskij ve světové literatuře* (15—44) slibuje v názvu více, než jednotlivec může při nejlepší vůli splnit. Téma je příliš rozsáhlé a výsledkem je více méně nahodilý výběr monografií, někdy časově od sebe značně vzdálených, a proto nesouměřitelných, jako např. studie M. de Vogüé z r. 1897, poznamenaná dobou, ale upřímně se snažící pochopit specifikum ruského realismu i Dostojevského, a práce St. Mackiewiczze z r. 1957, velmi problematická jak svou metodou, tak svými závěry. Neméně nahodilý je výběr autorů a děl, na něž Dostojevskij nějak působil. Autorka sama představu světové literatury značně zúžila a zabývá se ve skutečnosti jen autory francouzskými, anglo-americkými a německými. Slovánské literatury z přehledu vlastně rovněž vypadly, neboť, co je řečeno o české literatuře, vyžaduje oprav a doplňků. Masaryk např. nehledal v postavách Dostojevského typické ruské lidi. Jako theista se však zajímal o Dostojevského myslitele, zejména o jeho boj o náboženství. Dostojevskij byl nejen překládán, čten, dramatizován a zhudebňován, na něho reagovala řada autorů a kritiků, jako např. J. S. Machar, R. Svobodová, B. Benešová, I. Olbracht, Fr. Langer, J. Hora, F. X. Salda aj.

Realismu Dostojevského jsou věnovány články Belkina a Abramoviče. A. A. Belkin ve své stati *O realismu Dostojevského* (45—53) dokazuje, že v umění Dostojevského se odrazily rozpory jeho estetiky, její materialistické a idealistické prvky. Svéráz realismu Dostojevského je podmíněn tím, že Dostojevskij je umělec myslitel, psycholog a publicista. Odpovídají-li autorovy myšlenky životní pravdě, vytváří Dostojevskij též realistické postavy.

Jde-li však o reakční utopie a náboženské ideály, stávají se jeho obrazy schématickými a scény nerealistickými. Jako psycholog dovedl Dostojevskij podat neobyčejně pronikavý a hluboký rozbor lidského jednání, zejména u lidí duševně nevyrovnaných, chorých, nedovedl však vytvořit ucelené a zdravé lidské charaktery. Zcela mu unikla psychologie lidu nebo postav spojených s lidem. Problematika děl Dostojevského je vždy aktuální a Dostojevskij svůj sklon k publicistické tendenci nepopíral.

G. L. Abramovič ve svém příspěvku o realismu Dostojevského (str. 55—64) zdůrazňuje, že realistické zobrazování je závislé nejen na spisovatelově nadání, nýbrž i na jeho názorech, na jeho znalosti života a jeho správném chápání a výkladu. Reakční tendence v světovém názoru odváděly Dostojevského od realismu, avšak soucit s chudinou mu pomáhal proniknout do zákonitostí současného dění.

Stat B. A. Bjalika o Gorkém a jeho poměru k Dostojevskému a dostojevštině (65—100) vychází ze skutečnosti, že Gorkému patří nejdmitavější i nejnadšenější výroky a Dostojevském. Složitost poměru Gorkého k Dostojevskému souvisí se složitostí tvorby Dostojevského. Gorkij měl nejednou na mysli ne tak Dostojevského jako vliv jeho tradic na literaturu. Je třeba rozlišovat poměr k Dostojevskému a dostojevštinu. Zde jsou kořeny omylů, které vedly jednak k idealizaci Dostojevského, jednak k snahám úplně jej zlikvidovat. Dostojevského nelze stavět do jedné řady s jeho epigony, kteří zvlgarizovali jeho nejreakčnější myšlenky a závěry. Nelze ovšem zbavovat Dostojevského odpovědnosti za dostojevštinu, oddělovat soustavu reakčních a škodlivých myšlenek od jejich tvůrce a nositele. Boj proti dostojevštině zaujal vynikající místo nejen v publicistice, nýbrž i v díle Gorkého. Autor upozorňuje na povídku Gorkého *Vozka (Izvožičk)*, která je prvním pokusem o polemiku s dostojevštinou, od níž vede cesta k pozdějším pracím až k románu *Život Klíma Samgina*, jenž je jakousi bilancí tohoto boje. Bojuje proti dostojevštině, Gorkij nikdy nepopíral význam tvorby Dostojevského a upozorňoval, že byla vyvolána specifickou ruskou sociální skutečností. Gorkij se zajímal o fakta ze života Dostojevského, poněvadž toužil nalézt prameny těch myšlenek a nálad, které se projevíly v *Zápiscích z podzemí, Běsích a Bratřích Karamazových*. Autor soudí, že tvorba Gorkého pomohla objevit nejsilnější stránky Dostojevského umělce, totiž vášnivý protest proti zevřičtění, které s sebou nesou kapitalistické výrobní vztahy, a pocit tragičnosti života, zbaveného ideálů a víry v člověka a jeho šťastnou budoucnost.

Druhou část sborníku tvoří rozbor nejvýznamnějších děl Dostojevského.

V. Ja. Kirpotin rozbírá *Zápiscky z Mrtvého domu (101—127)*, v nichž vidí vrchol tvorby Dostojevského před *Zločinem a trestem*. V *Zápiscích* dal Dostojevskij realistický obraz trestnice, ale zachoval si ještě optimistický názor na povahu člověka, který si přinesl ze školy Belinského, Gercena a Petraševského. Z káznice si odnesl Dostojevskij zkreslený obraz o odtrženosti inteligence od lidu. Dostojevskij se v Omsku poprvé setkal s lidem a pochopil, že nedůvěra trestanců k němu je nedůvěra mužiků ke šlechtici. Úvahy o roztržce mezi inteligencí a lidem jej přivedly k úvahám o vztazích mezi Západem a Východem, o zvláštnostech historického vývoje ruského lidu, o osudech Ruska. Spor mezi západníky a slavjanofily, jehož se Dostojevskij účastnil ve čtyřicátých letech, připravil tuto formulaci otázky. Uvědomění roztržky s lidem bylo základem příčinou jeho vývoje doprava, přivedlo jej k myšlence, že je třeba se oprostít, sestoupit k lidu. Dostojevskij vsadil vše na náboženství jakoby na lidový světový názor.

F. I. Jevnin ze zabývá romány *Zločin a trest (128—172)* a *Běsové (215—264)*. V rozboru *Zločinu a trestu* Jevnin ukazuje, jak *Zločin a trest* vyrůstá z demokratické pokrokové literatury a vidí v Petru Potesinovi, hrdinovi románu Pomjalovského Bratr a sestra, přímého předchůdce Raskolnikova. V rozboru *Běsů* upozorňuje, že román je nejen pamfletem na revoluční hnutí, nýbrž i na vlivné společenské a politické síly carského Ruska. Jenom forma podání (tj. vyprávění očitého svědka, člověka omezeného, ale politicky spolehlivého), k níž se Dostojevskij v románě uchýlil, pomohla mu zastřít odmítavé hodnocení vládnoucích vrstev.

G. M. Fridlender v rozboru *Idiota (173—214)* vyzvedá, že pokus Dostojevského vytvořit kladného hrdinu v knížeti Myškinovi odpovídal požadavkům doby. Dostojevskij však nechápal pokrokovou stránku kapitalismu stejně jako národníci a jediné východisko z chaosu ruského společenského života viděl v mravní obrodě za pomoci náboženství. Svému hrdinovi, jež vybavil četnými autobiografickými rysy, vložil do úst též svůj reakční politický program.

Odvolává se na bohatou předrevoluční a sovětskou kritickou literaturu, v níž každý zájemce najde téměř vyčerpávající a poměrně správnou charakteristiku románu Bratři Karamazovi, všimá si A. A. Belkin ve svém článku hlavně jejich sociálně filosofické problematiky (265—292). Ústřední postava Bratří Karamazových je Ivan, kolem něhož vzplanuly

ideologické vášně. V žádném románě nebyla ukázána s takovou uměleckou silou souvislost filosofických a sociálně politických otázek, totiž anarchismu, ateismu a socialismu. Reálný základ románu tvoří svět lidského utrpení, které v Bratřích Karamazových dosahuje vrcholu, neboť léčí utrpení dětí. Z tohoto faktu pak vyplynul i názor Ivana Karamazova: nelze přijmout svět, jenž je vybudován tak nelidsky, není spravedlností, a proto není boha. Lidské utrpení je zobrazeno tak pravdivě a plasticky, že nezbývá než přijmout učení socialistů a zničit zákony tohoto strašného světa. Neméně realistické je zobrazení karamazovštiny, jejíž základní rysy (egoismus, despotismus a mravní rozvrat) ztělesňuje starý Karamazov. A Belkin polemizuje s V. Jermilovem, jenž vidí v Karamazovech jen církevnícky román, napsaný na ohlednátku, a dokazuje, že zobrazení lidského utrpení a karamazovština tvoří reálný základ pro složitou sociálně politickou problematiku románu, totiž zobrazení osudu člověka v souvislosti s osudem Ruska a celého lidstva. A Belkin oceňuje hloubku a pronikavost psychologického rozboru, současně však upozorňuje na jednostrannost psychologie Dostojevského. Dostojevskij si všímá vlastností, které podle něho tvoří podstatu člověka. Je to rozpolcenost člověka, rozpor mezi pohnutkami a jednáním, v čemž se projevil i rozpor samotného Dostojevského v jeho vnímání skutečnosti. Na jedné straně je rozpolcenost člověka, v němž stále zápasí dobro se zlem a často vítězí temné a nezkrocené vášně, ukázána jako výsledek zkaženosti lidské povahy vlivem sociálních podmínek. Na druhé straně jsou tyto vlastnosti zobrazeny jako lidská prapodstata, která není závislá na prostředí a sociálních podmínkách a kterou lze potlačit jen mravní silou, čerpanou z náboženství. Tragédie Ivanova byla podle Dostojevského tragédií celého Ruska; ve formulaci otázky, ne ovšem v jejím řešení, vidí Belkin velikost Dostojevského umělce, zejména jeho vlastenectví. Smerďakovština je nejzášší mez cynismu a mravního úpadku. Nesní se však zapomínat, že Smerďakov je dvojnák Ivanův. Paradox, že se humanismus Ivanův sešel s antihumanismem Smerďakova vysvětluje Belkin takto: Socialismus podle Dostojevského byl do Ruska přinesen, socialistické ideály se neuskutečnily v Evropě; neuskutečnili se ani v Rusku. Ve výraze „drazí nebožtíci“, na něž se chce Ivan podívat v Evropě, vidí Belkin podstatu tragického rozporu samotného Dostojevského, jenž začal pod vlivem socialisty Belinského a sblížil se s reakcionářem a mystikem Pobedonoscevem. Legenda o velkém inkvizitorovi znamená vyvrcholení románu, poněvadž se v ní klade otázka, jak bude osvobozeno Rusko. Dostojevskij byl přesvědčen, že v legendě ukázal souvislost materialismu, ateismu a socialismu, prothumanistický ráz vzpoury a revoluce. V legendě se však projevil hlavní rozpor Dostojevského, který se mu nepodařilo vyřešit v celé jeho tvorbě. Utrpení vede ke vzpouře a rouhačství, jehož následkem je ztráta mravních norem, ztráta kritérií dobra a zla. Vznikl začarovaný kruh. Nelze se smířit se sociální nespravedlností, avšak každý protest proti zlu vede k novému zlu, k novému násilí a utrpení. V románě Bratři Karamazovi se odrazil vývoj ruské společnosti a všechny protiklady tohoto vývoje. Belkin shrnuje své pozorování takto: V konkrétní umělecké tkáni románu, v soustavě obrazů se projevují základní rozpory života, jak je viděl Dostojevskij, a rovněž rozpory jeho světového názoru. Dostojevskij chtěl ukázat, že v samé skutečnosti vznikají podmínky pro ateismus. Nespravedlivý společenský řád plodí lidské utrpení a vede nutně ke vzpouře. Karamazovštinu zrodil parazitní způsob šlechtického života. Současné formy rouhačství, totiž ateismus, materialismus a socialismus však nepřispívají k nastolení zlatého věku a spravedlnosti, nýbrž vedou k anarchii, k vítězství silné osobnosti, která porušuje všechny mravní zákony. V Bratřích Karamazových nalesl Dostojevskij nejruznější typy ateistů. Nejnebezpečnější z nich je Ivan, neboť jeho myšlenky, humanistické a uslechtilé vzhledem k vytrpčenému cíli, stávají se nehumanistickými a nemravnými ve svých závěrech. Proto dvojnákem Ivanovým je kariérista Rakitin a Smerďakov, lokaj nejen zaměstnáním, nýbrž i smýšlením a politickými názory. Proti materialismu, ateismu a socialismu chtěl Dostojevskij postavit svůj politický a mravní ideál, opírající se o církev. Jeho nositelem měl být Aljoša, jenž chtěl trpět za všechny lidi. Aljoša měl nastoupit cestu revolucionáře a jako jeho učitel starce Zosima poznat všechna pokušení. Bystrozrak Dostojevského se projevil v tom, že pochopil, jak typická pro mladé pokolení byla cesta revoluce, utopické však byly jeho reakční iluze, že přeměna ateisty a revolucionáře v náboženského konzervativce je zákonitý jev. Boj ve vědomí Dostojevského trval po celý život. V tom byla jeho tragédie člověka, umělce a myslitele. Začal protestem proti sociální nespravedlnosti, proti utrpení, skončil oslavou očištné síly utrpení a hlášením pokory.

Druhá část sborníku čtenáře sice velmi zaujme, avšak ne zcela spokojí. Vyloučivše literární počátky Dostojevského, Zimní poznámky o letních dojmech, zápisky z podzemí, tvořící jakýsi úvod k nejvýznamnějším románům, Výrostka a Deník spisovatelův; sestavatelé sborníku bezděčně poněkud zkreslili vývoj Dostojevského, zbavili ho jeho dramatického napětí i jeho tragičnosti. Za filosofickými konstrukcemi, které umělec Dostojevskij přetvářel v postavy a děje, mizí Dostojevskij člověk, jenž tyto konstrukce budoval na základě

svých osobních zkušeností, hledaje s vášnivým zaujetím východisko z rozporů, které tak mučivě prožíval.

Třetí část sborníku tvoří studie, věnované umění Dostojevského. U. A. Guralnik v článku *F. M. Dostojevskij v literární estetičtém boji let šedesátých* (293—329) konstatuje, že ve vývoji politických a estetických názorů Dostojevského, v krytalizaci jeho lásek a nenávisťi sehrála velmi významnou úlohu léta šedesátá, kdy Dostojevskij vystoupil jako vydavatel časopisů. V době, kdy došlo k ostrému vyhocení mezi třídami, musili se spisovatelé rozhodnout, ke komu se připojí; pokus zaujmout střed mezi dvěma protichůdnými názory musil skončit nezdarem.

Stat' A. V. Čičerina se zabývá básnickým jazykem Dostojevského (417—444).

D. O. Zaslavskij zkoumá, jak se projevil humor a satira v díle Dostojevského (445 až 471) a konstatuje, že Dostojevskij měl značný smysl pro komičnost, avšak jeho humor a satira znějí přesvědčivě jen tehdy, když vyjadřují vysoké revoluční a humanistické myšlenky.

Sborník je vyzdoben četnými reprodukcemi ilustrátorů Dostojevského, jimiž se zabývá článek V. S. Nečajevově (472—509).

Nejzajímavější je článek L. P. Grossmana o Dostojevském umělci (331—415). Zaslíbený znalec Dostojevského konstatuje, že v románové poetice Dostojevského se odrazil vývoj druhu od renesance do 19. století, neboť Dostojevskij byl nejen veliký romanopisec, nýbrž i veliký znalec světové literatury, jenž neúnavně hledal nové formy. Stanoviv charakteristické kompoziční postupy Dostojevského, Grossman přechází k rozboru jeho tvůrčí metody a upozorňuje, že v rozvíjení námětu rozhodující úloha patří teoriím hrdinů, krizím jejich světového názoru. Dále se autor zabývá poměrem Dostojevského k autorům domácím i cizím, starším i současným, k lidové tvorbě. Upozorňuje na soupeření Dostojevského s Turgeněvovými Otci a dětmi v Běsech, s Tolstého Dětsvím, chlapectvím a jinošstvím ve Výrostkovi, s Vojnou a mírem v Bratřech Karamazových. Přehled leitmotivů uzavírá zjištěním, že Dostojevskij je největší lyrik a tragik, jakého zná světové umění.

Velmi instruktivní je závěrečný článek Ja. P. Stročková (510—544), rozebírající sovětské jubilejní články a publikace o Dostojevském.

Jubilejní sborník přinesl řadu zajímavých poznatků, upřesňujících naši představu o Dostojevském, postřehů a podnětů, upozornil nás na některé mezery v bádání. Postrádáme v něm např. studii o působení Dostojevského na sovětskou literaturu. Velmi těž postrádáme rejstřík jmenů a věcný, jenž by nám usnadnil orientaci v materiálu.

Marie Koutná

Georgis I. Zoidis, Patroparadoti Ellia. (Ellada-Rossia, ikonomiki, politiki, politiki desmi.) (Vydalo nakladatelství politické a umělecké literatury Nea Ellada, 1958, str. 230, 36 stran příloh.)

Řecko-ruské vztahy, ať hospodářské nebo kulturní, tvoří velkou kapitolu v dějinách obou národů.

Nakladatelství Nea Ellada vydalo koncem roku 1958 záslužnou a v tomto směru jedinou syntetickou práci řeckého politického a literárního pracovníka G. Zoidise s názvem *Zděděné přátelství* a s podtitulem „Řecko-ruské hospodářské, politické a kulturní styky“. Autor čerpá ke své práci materiály především z ruských pramenů starých i nejnovějších a také ze základních děl o řeckých dějinách.

Zoidis rozdělil svou knihu do šesti kapitol:

I. kapitola (str. 9—23) pojednává o starých Řecích, Skytech a Thrácích u Černého moře, o tzv. velké kolonizaci, jež přičinily vidí V. Sergejev¹ v rozvoji výrobních sil a v růstu počtu obyvatel. Stručně se zmiňuje o řeckých koloniích na západním a severním pobřeží Černého moře a o obchodu Bosporu s Aténami a jinými řeckými městy. Upevňováním a rozšiřováním hospodářských a politických svazků pronikala postupně i řecká kultura, která se zachovala také tam, kde hospodářskospolečenská a politická báze byla krátkodobá a vratká.²

V druhé kapitole nazvané „Byzanc a Rusko“ rozebírá autor rusko-byzantské obchodní, kulturní a politické styky. I když není přesně historicky zjištěno, kdy došlo k prvním stykům slovanských kmenů žijících na severním pobřeží Černého moře s Byzancí, je zcela jasné, že tyto styky měly velký význam. Je známo o velké cestě „iz Varjag v Greki“ — rozšíření

¹ Viz V. S. Sergejev, *Istorijs drevnej Grecii*, 2 izdanijs, Moskva, 1948.

² Viz M. N. Grekov, *Materiály... Věstnik drevnej istorii*, 3, 1939, str. 287, a A. B. Ranovič, *Ellinizacija i jeje istoričeskaja rol'*, Moskva—Leningrad, 1950.